

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Kadın Siyasal Hareketi

Received/Geliş: 06/07/2017

Ahmet İLYAS*

Accept/Kabul: 29/11/2017

Öz

Türk siyasal tarihinin mühim motiflerinden biri olan kadın siyasal hareketi, Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e geçiş aşamasında süreklilik babında değerlendirildiğinde önemli bir aşamayı kapsadığı ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren sosyal hayatta yer almaya başlayan kadınların siyasal hayattaki etkisi, Milli Mücadele döneminde ivme kazanmış ve Cumhuriyet döneminde de gücünü artırmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Nezide Muhittin ve arkadaşları tarafından kurulma girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası'nın sahip olduğu siyasal yelpazenin Türk siyasal hayatındaki kırılma noktalarını içermektedir. Kadınların siyasal manada ortaya çıktığı bu dönem, giderek etkisini artırmış popülist bir yaklaşım içerisinde önce belediye seçimlerinde akabinde muhtarlık seçimlerinde en sonda da 1934 yılındaki seçme ve seçimle hakkına sahip olması açısından önemlidir. Bu çalışmanın önemli noktalarından biri de Türk kamuoyunun kadınların siyasetteki mücadelesine olan yaklaşımı da içermektedir. Zira kadınların başlatmış olduğu bu mücadele gerek Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerekse yönünü Batıya çevirmiş Türk siyaseti açısından kayda değerdir.

Bu çalışmanın genel amaçlarından biri de kadınların hak mücadelesinde eşitlik prensibini ön plana alarak siyasal alanda örgütlenmesini ortaya çıkarmaktır. Zira siyasal örgütlenme açısından başarılı bir örnek olan Türk kadınların siyasal hareketi, feminist bir çerçevesi içerisinde ele alınmalıydı. Çünkü kadınların örgütlenme aşaması daha çok kadın kimliği üzerine kuruluydu. Bu açıdan bakıldığında kurulmuş olan Türk Kadınlar Birliği de Türk kadınının siyasal, sosyal ve iktisadi haklarının sağlanması ve geliştirilmesini kendisine amaç edinmiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın, Siyaset, Mücadele, Cumhuriyet

* Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ahmetilyas@hotmail.com

Women Political Movement from Ottoman to Early Republic

Abstract

It could be said that the woman political movement as one of the significant motifs of the Turkish political history, covers an important phase, taking into account the continuity from the Ottomans to the Republic period. Having begun taking part in the social life as of the last stages of the Ottomans, the Turkish women's impact on the political life gained momentum during the National Struggle/the War of Independence and kept increasing its power throughout the Republic.

This work comprises the breaking points of what was an initiative to be established by Nezide Muhittin and her colleagues the Women People Party's political spectrum in the Turkish political life. This period in which women emerged as a political figure is important because women in Turkey gained the right to elect and be elected initially at municipal elections, subsequently at the elections for Mukhtars (which are the elections at neighborhood and village levels) and finally at General Elections in 1934, which was the result of an ever increasing populist approach. One of the most important point of this work is also about the public opinion toward the women's struggle in politics, since this struggle was very significant for the new western-oriented Turk politics spearheaded by Mustafa Kemal Atatürk.

Another goal of this work is to shed light on the Turkish women organizing in the political realm by prioritizing the equity in their struggle for the rights. The Turkish women's political movement as a successful example in terms of forming political organizations, should have been addressed within a feminist framework, for women's organization phase was mostly based on the identity of women. From that point of view, the Turkish Women Association as well takes as a goal to pursue the political, social and economic rights of the Turkish women.

Keywords: Women, Politics, Struggle, Republic

Osmanlı'da Kadın, Benimsenme ve Siyasal Haklar

Kadın siyasal hareketi, Türk siyasetinin önemli mihenk taşlarından biridir. Özellikle hak mücadelesinin öznel bir biçimde ele alınmasında mühim bir rol oynayan kadınlar, II. Meşrutiyet'in açmış olduğu alanı iyi değerlendirerek Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuşlardır. İlk çağlardan bu yana ataerkil bir toplum olan Türklere kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu ifade etmek gerekir (Yılmaz, 2010, s. 193). Bu gerekliliğin temelinde kadınların emek kültürünü benimsemeleri yatmaktadır (MIES, THOMSEN, & WERLHOF, 2008, s. 31). Özellikle kurulan Türk devletlerinde kadınların fiili ve zımni olarak devlet yönetiminde yer aldıkları bilinmektedir. Kadınların sahip oldukları bu gücün arkasındaki mistik realite, onların aileye katmış oldukları temel manada yatmaktadır. Türklerin, İslamiyet'i kabulünden sonra kadınların toplumsal cinsiyet açısından bir adım geriye gittikleri ileri sürülebilir. Bu durumun temel sebebi, İslam Şeriatını algılama ve yorumlama açısından sistematik bir yanılğı içerisinde olmalarındandır. Zira İslam hukuku denilen yazılı kuralların dönemin şartlarına göre yenilebilir olmasının bir kenara atılması, insanları bu yoruma itmektir. Diğer dinlerin temeli açısından da değerlendirildiğinde kadını yorumlama nesneliği erkek egemen toplumlarının meşruluğu gölgesinde ele alınmıştır (Berktaş, 2000, s. 18).

Öznel olarak kadınların bilhassa Müslüman Türk devletlerdeki cinsiyet eşitsizliğinin ortaya konulması, tamamen Arap kültürüne olan yakınlıkla ilgilidir. Ancak bu durum daha çok devletin dahli vecizesi içerisinde değerlendirilmiştir. Yani İslam Şeriatı içerisinde kadınların özellikle mal, mülk ve evlenme hususu üzerindeki hakları, kadınların erkeklere oranla bir adım geriye itilmesini ortaya çıkarmıştır. Esasında İslam şeriatı kadın-erkek eşitliği, birbirini tamamlama misyonu üzerinden ele almaktadır. Selçuklular döneminde bu eşitsizlik çok görünmese de Osmanlıların devletleşme çabaları arttıkça kadın figürü de değişmiştir.

Osmanlı Devletindeki kadın hakları yukarıda da belirtildiği üzere sosyal eşitsizlik üzerine inşa edilmişti. Ancak ne ilginçtir ki şehirdeki Osmanlı kadını ile kırsaldaki Osmanlı kadını arasında ciddi bir uçurum vardı. Bu uçurumun öznesinde kadınların yaşam tarzı ve sosyal ilişkilerinde yatmaktadır. Şehirdeki Osmanlı kadını genel yapı itibarıyla İslam geleneğine göre genelde evde yaşamını sürdüren bir figür iken, kırsalda daha da genelde taşrada bu rol değişmektedir. Örneğin III. Selim döneminde şehirde çamaşırhane işleten kadınların dükkân açmaları yasaklanmıştır (Yılmaz, 2010, s. 195). Taşrada Osmanlı kadını daha fazla sosyal hayatta yer alırken, kimi zaman ticaret yapan, kimi zaman toprağını işleyen ve kimi zaman da köle satan kadın figürüyle karşılaşmak mümkündür. Özetle kamusal alanda kadın teması coğrafi özelliğe göre farklılık taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde bilhassa şehir hayatı için kadınların giyim konusunda bir takım düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Buna göre kadınların giyimleri ve toplumsal

yaşama katılmalarına ilişkin engelleyici kurallar getirildiği ve kadınlarla erkeklerin sandala binmelerini, ferace biçiminde yenilik yapmamalarını, ince kumaştan ferace giymemelerini, evlerinden belli zamanlarda çıkmaları konusunda fermanlar bulunmaktadır. Öyle ki kadınların giyecekleri elbisenin renkleri bile kontrol edilerek düzenleme yapılmıştır (Koç & Koca, 2010, s. 32). Diğer taraftan kadınların okullaşmaya olan ilgisi onun arz karşısındaki durumunu özetliyordu. Bu dönemde kız çocuklarının ancak Sıbyan Mekteplerine gitmelerine yönelik uygulama vardı (Kurnaz, 1991, s. 13). Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat'a kadar kadınları toplumsal statü açısından gelenekselleştiren ve gelenekselleştirmenin ötesinde onu görmezden gelen bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde bilhassa duraklama döneminde kadınların hak mücadelesinin temelinde kadınların birey olarak saygınlık kazanma kültürü vardı (Sarıbay, 1995, s. 529). 1857 tarihli Arazi Kanunnamesi, kadınların saygınlık kazanmalarındaki önemli bir engeli ortadan kaldırdı. Buna göre toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir sembolü olan Arazi Kanunnamesi ile erkeğin varis olması durumunda, kadınların varis olmasını engelleyen düzenlemeye son verilmiş, kadınlara da mirasa ortak olma hakkı tanınmış ve miras hukukundaki eşitsizlikçi durum sona erdirilmeye çalışılmıştır (Polat & Derer, 2016, s. 187). Diğer taraftan Tanzimat dönemindeki bir diğer önemli gelişme ise kadı önünde evliliğin getirilmesi ve evlilik olaylarından kadının rızasının alınması ile başlık parasının yasaklanmasıydı. Ayrıca kadınların fabrikalarda çalışması olayı da sık sık görünmeye başladı. Rumeli ve Anadolu'daki halı atölyelerinde kadınların, hangarlarda ya da uzun koridorlarda çömelmiş olarak halı dokumakta ve ayda en fazla 30-35, yılda 360-400 kuruş kazandığını bilinmektedir (Berkta, 2009, s. 868). Kadınlara yönelik meydana gelen bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'yle zirve yapmıştır. Zira bu anayasa kadın erkek fark etmeksizin herkesin eşit bir biçimde ilköğretimi alma zorunluluğunu getirilmiştir. 1873'te ilk defa bir kadının öğretmen olarak atanması, 1881'de okul töreninde bir kadının ilk defa konuşma yapma fırsatını bulması, 1883'te okullara kadınların yönetici olarak atanması kadınların sosyal hayata yönelik katılımı daha da artmıştır (Koç, 2016, s. 11).

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e geçiş aşamasında bu saygınlık kazanma içgüdüleri kadınların öznellik açısından değerlendirilmesini ortaya çıkardı (Findeley, 2011, s. 177). Bilhassa bu dönemde kadınlar arasında okuma yazma oranının artırılmasına yönelik II. Abdülhamid'in çabaları sonuç vermişti. Açılan kız okulları, kadınlar açısından okullaşmayı beraberinde getirdiği gibi kadınların sosyal alanda etkinliğini de ortaya koydu. Öyle ki kadın figürü bir öznellik taşımaya başladı. Bu açıdan bakıldığında kadın siyasal hareketinin Tanzimat ile başladığı ifade etmek yanlış olmasa gerek. Bu hareketliliğin dinamik gücünü de eğitim olmuştur. Şefika Kurnaz'ın ifadelerine göre bu dönemde ciddi manada kadınlara yönelik okullar açılmıştır (Kurnaz, 1991, s. 5). Ayrıca bu dönemdeki münevverler de kadın sorununu gündeme getirerek, kadın temelli aile,

aile temelli toplumun bozulduğunu, bunun da Devlet-i Aliyye'deki düzenin bozulduğuna yönelik saikler işlenmiştir. Bunlar içerisinde Nigar Hanım, kadın hakları konusunda, erkeklerin birden fazla kadınla evliliğine karşı çıkan, tüm bunların yanında cariyeliğinin kaldırılmasını sık sık gündeme getirmiştir (Kurnaz, 1991, s. 39).

1883 yılında kadınların ilk dergisi olan *Şüküfezar Dergisi*, kadınların ilk manifestosu olarak değerlendirilebilir. Derginin ilk sayısında düşüncelerini kaleme alan Arife Hanım'ın dile getirdiği “*Biz saçlı uzun, aklı kısa denilerek erkeklerin alaycı gülüşlerine hedef olan bir tayfayız. Erkeklığı kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek bunun aksini ispat etmeye çalışacağız*” ifadesi kadınların cinsiyet ilişkilerinde varmak istediklerini nihai amacını açıklamaktadır. Esasında *Şüküfezar*'dan öncede kadın dergileri vardı. Ancak *Şüküfezar* kadar etkili olamamıştır. Örneğin 1868 yılında Terakki gazetesinin eki olarak yayınlanan “*Terrak-i Muhadderat Dergisi*” kadınların eğitimi ve aile ile ilgili yazılar yer alıyordu. Ayrıca Fransa'dan örnekler verilerek kadınların seçme ve seçilme hakkı elde ettiklerini, devlet kadrolarında çalıştıklarını ifade eden yazılar da bu dergide yer almıştır. Ancak bu yazılar çok nispi düzeydedir. Esas mevzu kadınların aile kavramı içerisinde yeridir. Dikkat edilirse kadının o dönemde aile paydası içerisinde düşünüldüğü görülmektedir. Zira kadın demek aile demektir. Fakat *Şüküfezar* dergisi kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği manifestosunu içeriyordu. Özellikle kadın imgesi hak, adalet ve temsiliyet açısından değerlendirilmesini ele alıyordu. *Şüküfezar*'ın kadın siyasal hareketinin temsilcisi olduğuna dair önemli ipuçları vardır. Bu konuda Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye'nin kaleme aldığı yazılar hem feminizm açısından hem de kadın haklarının savunulması bakımından mühim olsa gerek. Fatma Aliye'nin bizatihi yazdığı “*Meşahir-i Cemiyet-i Nisvan*” adlı eser, yukarıdaki önermenin doğruluğuna işaret eder (Aksoy, 2005, s. 62). Fatma Aliye, bu eserinde geçmişten örnekler vererek kadınların başarıları hakkında bilgi vermektedir (Polat & Derer, 2016, s. 201). Fatma Aliye, hem cemiyetin kurumsallaşmasına hem de kadın hareketinin siyasallaşmasına ciddi katkılar yaptığı öne sürülebilir.

I. Meşrutiyet'in sona ermesi ve zımni olarak özgürlük, anayasa ve diğer hususların askıya alınması kadın hareketini sekteye uğratmamıştır. Özellikle 1876-1908 yılları arasında gerek kadınlara yönelik eğitim ve gerekse kadınların sosyal alanda daha fazla görünmesi, esasında kadın siyasal hareketinin kuluçka dönemini andırır. Kadın siyasal hareketinin kuluçka dönemi olan I.Meşrutiyet sonrası genellikle cemiyetleşme şeklinde kendini tebarüz ettirmiştir.

Kadınların fikri alanda yetkinleştiği bu dönem kadın dergisi olan *Terakki-i Muhadderat*, kadın haklarının kamusal alana taşınmasında önemli bir vazife görmüştür. Haftalık olarak da yayınlansa büyük bir okur kitlesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kadın sorunları mektup yoluyla alan ve bunu edebi bir şekilde topluma aktaran *Terakki-i Muhadderat Dergisi*, kadın

sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır (Oğuz, 2009, s. 180). Terakki-i Muhadderat Dergisi'nin dışında Terakki-i Muhadderat Dergisi, Şemsettin Sami'nin editörü olduğu ancak üç sayılı ömrü olacak olan Aile, Selanik'te çıkan Ayine dergileri bu dönemin kadın sorunlarını gündeme taşıyan dergileri arasında yer almaktadır (Koç, 2016, s. 16). Kadınlara ilgili birçok dergi yayınlansa da genellikle arka planında kadınların edilgen ve aile teması içerisinde hareket etmesine dikkat edilmiştir. Bu anlayışın devam ettirilmesinde Osmanlı toplumunun ataerkil bir yapıda bulunmasının büyük bir etkisi vardır. Kadın sorunlarını gündeme getiren ve kadınlar ile erkeklerin eşit olduğunu ifade eden Şemseddin Sami, kadınların geri kalmasının sebebini eğitim ile alakalı olduğunu belirterek, kadınlara yönelik eğitimin noksan olması onların bir adım geriye düşmesine sebep olduğunu ve şayet erkeklere verilen eğitim imkânının kadınlara verilmesi halinde kadınların da en az erkekler kadar başarılı olacağına kanaat getirmiştir (Kurnaz, 1991, s. 36). Yine bu dönemde kadınlara yönelik gazeteler de yayın hayatına başlamıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete* özellikle uzun süreli ayakta kalan ve kadın siyasal hareketinin öncüsü olan Fatma Aliye, Emine Seher, Şair Nigar Hanım, Gülistan İsmet, Fatma Şadiye gibi kişiler tarafından kaleme alınan yazılar neticesinde yayın hayatına damga vurmuştur. *Hanımlara Mahsus Gazete*, feminizm açısından da kayda değer çalışmalar yapmıştır (Yılmaz, 2012, s. 75). Ancak bu gazetede en çok göze çarpan husus iyi bir anne, aile teması, namuslu kadınlar kavramı olmuştur (Taşkıran, 1973, s. 33). Dikkat edilirse adı geçen dergiler uzun süreli ayakta kalmışlardır. Bunun sebebi II. Abdülhamit'in bu dergileri ile kadınlara yönelik pozitif havayı desteklemesinden ötürüdür.

Kadın hareketinin toplumsal hayattan kamusal hayata aktarılmasında önemli olan dönem II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında rastlar. Esasında II. Meşrutiyet öncesi kadınlara ilgili gelişmeler, kadın siyasal hareketinin laboratuvarını oluşturmaktadır. Bu nedenle II. Meşrutiyet, kendi anlayışı içerisinde kadın siyasal hareketini ve kadın haklarını konusunda üzerine düşeni yapma hususunda en başından beri istekliydi. Özellikle İttihat ve Terakki yöneticileri, modern yaşam içerisinde kadının sahip olduğu fonksiyonu biliyorlardı. Öyle ki kadınların sosyal yaşamda sahip oldukları anlayış millilik içerisinde değerlendiriliyordu. Yani II. Meşrutiyet dönemi kadın siyasal hareketi millilik etrafında şekillenmesine izin verildi. Bu şekillenişin ana gayesi toplumu koruyan ailenin önemli bir ferdi olan kadını sosyal yaşamda ön plana çıkarmaktı. Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde aile temelli kadın sorunlarının çok fazla gündeme geldiği hatta kadın dergilerinde ciddi bir artış yaşandığı ifade edilir (Yıldız, 2015, s. 23). Zafer Toprak, II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketindeki bu hareketliliği şöyle ifade eder: “Ancak, Genç Türkler için siyasi inkılab bir başlangıçtır. Siyasi inkılabı içtimai inkılabının izlemesi kaçınılmazdır. İçtimai inkılab herşeyden önce yeni hayat gerektirir. Yeni hayat Gökalp'in gündeme getirdiği bir perspektiftir. Yeni hayat meşrutiyetin izleyeceği toplumsal dönüşümleri kapsayan genel bir

çerçevesidir. Yeni hayatın belki de en önemli boyutu kadın yaşamına ilişkindir. Kadın Osmanlı'da süregelen geleneksel yaşam biçimini bırakmalı, toplumsallaşmalı, özgürlüklerini genişletmelidir. Türkiye'de Batı'dakine benzer bir feminist hareket II. Meşrutiyet yıllarında gün ışığına çıkar. Osmanlı kadınları Batı'daki feminist akıma benzer bir hareketi II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında başlatırlar"(Toprak, 1988, s. 35).

Zafer Toprak'ın ifade ettiği gibi II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketi feminist olduğu kadar aile temelli de bir gelişme göstermiştir. Aslında kadın siyasal hareketinin doğuş mecrası II. Meşrutiyet'in düşünce analizi içerisinde değerlendirilmelidir. Dikkat edilirse kadınların bu dönemde istedikleri tek şeyin kadın varlığının anlaşılması, köle ya da cariye temasının bir kenara bırakılması hususudur. Bu yönüyle İttihat ve Terakki yönetimi kadınların feminist örgütlenmesine çok da ses çıkarmadığı anlaşılmaktadır. Açılan birçok kadın örgütü ve kadın dergilerinin ana şiarı da kadın figürünün sorgulanması, erkek despotizmine karşı özgürleşmesi üzerine kuruludur. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde sık sık süre gelen savaşların etkisiyle askere alınan erkeklerin azınlığı, kadınların bir adım öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle kadınların birçok iş kolunda görünmesi, hatta memur olabilmeleri bu sonuç içerisinde değerlendirilmelidir. Bu arada II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimiyle ilgili birçok okulun açıldığını da belirtmek gerekir (Kurnaz, 1991, s. 49-50). Açılan okullarla birlikte kadınların okuma yazma oranında bir nebze de olsa artış yaşanmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi kadın figürü tipoloji açısından Osmanlı gelenekleriyle anlatılabilecek kadın hikâyesi, esasında bu dönemde reddedilmeye başlanmıştır (Zihnioğlu, 2003, s. 81). Kadınların İslam gelenekleri dışında fedakâr olma, aileyi toplama ve vatansever nesil yetiştirme misyonuna daha fazla atfedildiği anlaşılmaktadır. 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi'yle kadınlara boşanma hakkı tanınmış, evlenme din adamının yetki alanından çıkarılmış ve devlete bağlanmış, çok kadınla evlilik kadının rızasına bırakılması kadınların saygınlığı açısından önemli bir merhale olmuştur (Berktaş, 2009, s. 872).

Tüm bunların yanında kadın siyasal hareketinin önemli başatlardan biri de II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleridir. Kadın dernekleri, kadın dergilerinin öncülü olması ve dinamik bir gücü kendinde barındırması açısından önemlidir. Kadınlar tarafından yardım amaçlı cemiyetlerin yanında çeşitli amaçları olan birçok cemiyet de kurulmuştur. Müslüman kadını değiştirmeyi, sosyalleştirmeyi ve Batılılaştırmayı amaçlayan bu cemiyetler, kadınlara eğitim imkânı sağlamak, meslek edindirmek, yardım toplamak ve özellikle kadınların sosyal alanda varlığı ifade etmek gibi konularda propagandalar yapmak için cemiyetlerin kullanıldığı belirtilmektedir (Duroğlu, 2007, s. 21). Kurulan bazı kadın cemiyetleri şunlardır: Cemiyet-i İmdâdiye, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Teâli-i Nisvân Cemiyeti, Osmanlı

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye, Esirgeme Cemiyeti, Teâli-i Vatan-î Osmanî Hanımlar Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Hey'et-i Merkeziyesi, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvân, Mâmulat-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Hizmet-i Nisvân, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-î İslâmiyesi, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti. Bu cemiyetin bazıları feminist anlayış içerisinde kurulmuş, bazıları ülke sorunlarını gündeme getirmek için, bazıları ise savaş gerisinde kalanların sorunları çözmek için teşekkül ettirilmiştir (Kaplan, 1998, s . 9).

II. Meşrutiyet dönemi hem kadın dernekleri hem kadın dergileri esasında kadın portresi üzerinde hemfikir oldukları tek konu vardı. Kadının özgürlüğü. Gerek İslamcılar olsun gerekse Batıcılar olsun kadınların sosyal alanda etkinliği üzerine daha fazla çaba harcadıkları görülmüştür. Özellikle kadın siyasal hareketinin oluşmasında etkili olan bu iklim kadınların siyasi parti kurma yolunu açtığı savunulabilir. I. Dünya Savaşı ve hemen akabinde Milli Mücadele dönemi kadınların örgütlenmesinin toplum tarafından benimsenmiştir. Öyle ki bu örgütlenmenin yaygınlaşmasını ortaya koyan Naciye Hanım, Nezide Muhittin, Nakiye Elgün, Halide Edip, Fatma Aliye Topuz, Emine Semiye, Müfide Ferid, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel, Şükufe Nihal, Afife Jale'nin önemli çabaları olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde olgunlaşma sürecine giren kadın hareketi feminist bir kisveden çıkıp, önemli bir hak mücadelesine dönüştüğü görüldü. Bu yaklaşımı destekleyen en temel olgu kadınların sosyal alanda daha fazla görülür olmasında aranılabilir.

Kadınların toplumsal konumunun izahı I. Dünya Savaşı ile Milli Mücadele sonrası gelişmelerle netleşmeye başladı. Özellikle Milli Mücadele döneminde kadınlar onun üzerine yararlı dernek kurdukları ifade edilmekteydi (Berktaş, 2009, s. 872). Fatmagül Berktaş, kadın hareketinin Milli Mücadele dönemindeki halet-i ruhiyesini şöyle ifade etmektedir: *“19 Mart 1919’da İnas Darülfünunu öğrencileri ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyeleri bir protesto toplantısı yapmışlardır. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılarca işgali üzerine protestoların ve mitinglerin sayısı artmış ve yoğunluk kazanmıştır. 19 Mayıs 1919’da Fatih mitinginde Halide Edib (Adıvar) ve Meliha Hanım, 20 Mayıs Doğanlılar mitinginde Asrî Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat ve Naciye Hanım’lar, 22 Mayıs Kadıköy mitinginde Halide Edib, Münevver Saime (Asker Saime), 23 Mayıs’ta Sultanahmet’te 100 bin kişi önünde Halide Edib, 30 Mayıs’ta Sultanahmet’te Şükufe Nihal (Başar) ve Halide Edib konuşmuşlar ve halkı Kurtuluş Savaşı’na katılmaya, işgali reddetmeye çağırmışlardır. Konuşmacı kadınlar savaşçıların yalnız olmadıklarını, ana, eş, çocuk ve bacılarının onlarla birlikte savaşmaya hazır olduklarını özellikle vurguluyorlardı. İşgale karşı örgütlenmenin ve eyleme geçmenin gerekliliği de belirtiliyordu. Kurtuluş*

Savaşı'ndan yana olan kahraman İstanbul kadınları, işgalcilerin takibinden kurtulmak ve savaşa bizzat katılabilmek için bir süre sonra Anadolu'ya geçmişlerdir”(Berktaş, 2009, s. 872). Berktaş'ın da belirttiği üzere Milli Mücadele dönemi kadın hareketinin en olgunlaştığı safha olarak değerlendirilmektedir.

Kadın siyasal hareketinin ve kadınlara yönelik siyasal haklar verilmesini dile getiren ilk olay Amerikan Kolejinde yapılan anketle gündeme gelmiştir. Buna göre kadınlara siyasal hak verilip verilmemesiyle ilgili yapılan ankete destek veren Nakiye Hanım, bu konunun çok fazla deşilmesi taraftarı olmadığı anlaşılmaktadır (Yıldız, 2015, s. 48). 1919 yılı içerisinde kadın siyasal hareketine yönelik talepler artmaya başlamıştır. 1921 yılında da *Kadınlar Dünyası* dergisinde kadınlara siyasi haklar verilmesi meselesi gündeme gelmiştir (Yılmaz, 2016, s. 265). 1923 yılında ise özellikle Meclis'in açılmasıyla birlikte bu talepler yüksek perdeden dile getirilmeye başlanmıştır. Hacer Yıldız, kadınlara yönelik siyasi taleplerle ilgili olarak deşindiği şu mevzu kadın siyasal hareketinin geldiği noktayı göstermektedir: *“TBMM'nin açılışından sonra kadının siyasi temsili meclis gündemine 3 Nisan 1923'te milletvekili seçilme kanununda yapılmakta olan bir deşişiklik sırasında gelmiştir. O döneme kadar 1908'de yapılan yasalara göre 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilmekteydi. Fakat savaş ile azalan nüfus sonucunda yasada 20.000 nüfusa bir milletvekili şeklinde bir deşişikliğe gidilmesi önerilmiştir. Bu yasanın görüşmeleri esnasında Tunalı Hilmi Bey Bağımsızlık Savaşı'nda kadınların rolünün de hesaba katılarak onların da seçimlere katılmasını sağlayacak bir düzenleme talep etmiştir. Kanunun mecliste görüşülmesi sırasında kadınların da oy kullanması Tunalı Hilmi Bey tarafından gündeme getirilir. Bu teklif mecliste büyük tepki toplar. Bu tepkiler üzerine, kadınların aileleri içinde aile reislerine oy vermiş gibi sayılması ve seçim yasasında 50 bin erkek için bir milletvekili yerine 20 bin erkek için bir vekil seçilmesi kararı verilir. Bu yolla kadınların oy kullanmaları kanun yolu ile açık bir şekilde önlenir. Tunalı Hilmi Bey konuşması mecliste tepkiyle karşılanmış, kadınların siyasi hakları 1924'teki Anayasa deşişikliğine kadar meclis gündemine gelmemiştir”* (Yıldız, 2015, s. 50).

Hacer Yıldız'ın ifade ettiği gibi esasında 1923 yılı kadınlar için önemli bir yıldır. Zira kadınlarla ilgili ilk defa siyasal bir söylem gerçekleşmiş olup daha da önemlisi kadınların da siyasete girmesiyle ilgili jargon ortaya çıkmıştır. Tam bu sırada 30 Mayıs 1923 günü Nezihe Muhittin Hanım'ın öncülüğünde 13 kadın, siyasal haklarına kazanmak amacıyla bir kadın kongresini toplama kararını aldılar (Komsuoğlu, 2008, s. 94). Milli Mücadele sonrası 1923 Haziran'ında Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kadınlar Halk Fırkası adı altında bir fırka kurmak için İstanbul Valiliği'nden talepte bulunurlar (Avcı, 2016, s. 242). Çok ilginçtir bu talep henüz Halk Fırkası'nın kurulmasından hemen önce gerçekleşmiştir. Nezide Muhittin başkanlığında oluşan bu fırka, ikinci başkanı Nimet Remide, üyeler, Latife Bekir, Şüküfe Nihal, Matlube Ömer,

Saniye Hanım, Nesime İbrahim, Zaliha Hanım, Tuğrul Hanım, Faize Hanım'dır (Toprak, 1988, s. 30). Kadınların siyasi parti kurma girişimi basın tarafından da yoğun bir şekilde gündemde tutuldu (Yılmaz 2016, s. 278). Kadınlar Halk Fırkası'nın yayınlanan beyannemesine göre bu siyasi partinin kurulmasının amacını kadınların sosyal, siyasi gelişimlerini sağlamak olduğunu ifade etmişlerdir.

16 Haziran 1923 yılında İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'e başvurusu yapılan Kadınlar Halk Fırkası'yla ilgili olarak valilikten herhangi bir cevap alınamayınca, Genel Başkan Nezide Muhittin, valiliğe dilekçelerinin sonucu öğrenmek istediklerini ifade etti. Valilik tarafından Şubat 1924 yılında verilen cevapta, mevcut seçme ve seçilme hakkı yasasının yani 20 bin erkeğe bir vekil düşer ibaresinden dolayı kadınların siyasi parti kurmalarının mümkün olmadığını belirtti. Verilen bu cevap kadınlar tarafından hiçte hoş karşılanmadı. Ancak dönemin şartlarının olgunlaşmadığını da biliyorlardı. Bu nedenle kadınlar siyasi parti kurmanın zor olduğunu düşünerek, 7 Şubat 1924 yılında Kadınlar Birliği adlı cemiyetini kurdular. Önceki parti kuruluş denemesinden tecrübe kazanan kadınlar, cemiyetin nizamnamesinin 3. Maddesine birliğin siyasetle alakası yoktur ifadesini koyarak esasında İstiklal Mahkemesi'ne mesaj veriyorlardı. Zira 1924 yılı yaşanan siyasi olaylar neticesinde kurulan İstiklal Mahkemesi henüz Ocak 1924 yılında birçok gazeteci tutuklanmış ve bazı dernekler de kapatılmıştı. Kadınların bilhassa Tanzimat ile başlayan II. Meşrutiyet döneminde hız kazanan hak arama mücadelesi Cumhuriyetin ilk yılında somutlaşarak kadın siyasal hareketinin zirve yapmasının önü açılmıştı. Haziran 1923 yılında siyasi parti girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası, İçişleri Bakanlığı tarafından kabul görmez. Böylece bu siyasi parti girişimi Kadınlar Birliğine dönüşür.

Sonuç

Bir hak mücadelesi olan kadınlar siyasal hak talepleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasal kültürün rahmine girmiş, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise olgunlaşmıştır. Bu hak mücadelesinin en temel öznesi kadının toplum tarafından biyolojik bir üreme olarak görünmesini ortadan kaldırmaktır. Özellikle birden fazla kadınla evlilik mevzusu, namuslu kadın teması, iyi bir aile annesi konuları erkek despotizmin kadınlara önerdiği roldü.

II. Meşrutiyet'in daha da özelde II. Abdülhamid dönemi kadınların birey olarak ön plana çıkardıldığı, eğitimle birlikte kadınların toplumsal hayatta daha fazla görüldüğü bir sonuç olarak ele alınmalıdır. Bu dönem kadın hak mücadelesinin kuluçka dönemi olarak kabul edilir. İttihat ve Terakki zamanında kadınlara yönelik bakış açısının değiştiği iddia edilebilir. Bu dönüşümün ana teması, kadınların bir milletin terbiye dilmesi, vatan, millet gibi kavramlara yön verebilecek konveksiyonel tutumun yansımalarıdır.

Sonuç olarak kadınların başlatmış oldukları bu mücadelenin sonucunu İstiklal Harbi sonrası kurulmak istenen Kadınlar Halk Fırkası'nda aldı. Bir parti kurma girişimi olan Kadınlar Halk Fırkası gerek toplum ve gerekse basın tarafından şiddetli bir şekilde alay konusu olmuştur. Sanki kadınlar tarafından parti kurmanın ayıplandığı bir şekilde bu mevzu dönemin dergilerine yansımıştır. Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulma dilekçesi reddolununca Nezide Muhittin, kadın haklarını başka bir platform olan derneğe dönüştürerek mücadelesine devam etmiştir. Esasen ok bir kez yaydan çıkmıştı. Bundan sonra kadınların siyasal hak mücadelesi sık sık gündeme gelecekti. Nitekim kadınlar ilk defa belediye seçimlerinde, sonra muhtarlık seçimlerinde nihayetinde milletvekili seçme ve seçilme konusunda hak kazanarak, mücadeleleri tüm dünyaya örnek olmuştur.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2005). Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, laiklik ve Örtünme. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 225-254.
- Berktaş, F. (2000). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın. M. Belge içinde, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (s. 867-876). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duroğlu, S. (2007). Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Findeley, C. V. (2011). Modern Türkiye Tarihi. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Kaplan, L. (1998). Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk kadını, 1908-1960. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkez.
- Koç, D. (2016). Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası ve Türk Kadın Yolu Dergileri Üzerinden Okumak. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Koç, F., & Koca, E. (2010). Osmanlı Kanunlarında Giyim-Kuşam Yasakları. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 31-50.
- Komsuoğlu, A. (2008). Türkiye'de Siyasal Muhalefet, 1923-1980. Bengi Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- MIES, M., THOMSEN, V. B., & WERLHOF, C. V. (2008). Son Sömürge: Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, G. Y. (2009). Toplumsal Yaşamda Kadın. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Polat, F., & Derer, G. (2016). Muhafazakârlık Ve Feminizm Kısacasında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım. Tarihî Peşinde , 185-206.
- Sarıbay, A. Y. (1995). Türk Siyasal Hayatı: Değişim ve Süreklilik. İstanbul: Der Yayınları.
- Taşkıran, T. (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Toprak, Z. (1988). Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti:Kadınlar Halk Fırkası. Tarih ve Toplum, 30-38.
- Toprak, Z. (1988). Osmanlı Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti Kadın Askerler ve Milli Aile. Toplum ve Tarih, 34-38.
- Yıldız, H. (2015). Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklar Mücadelesi ve Nakiye Elgün. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1991-212.
- Yılmaz, H. (2016). 1923 Yılı Mizah Basınında Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi , 263-296.
- Yılmaz, İ. (2012). Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not. Kadın Araştırmaları Dergisi, 61-81.
- Zihnioğlu, Y. (2003). Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği. İstanbul: Metis Yayıncılık.